

Damir Globočnik

»Stavba znamenja – perviga spominka slovenskiga djanja«

Prešernov nagrobni spomenik – prvi slovenski javni spomenik

Do konca 18. stoletja so bili spomeniki predvsem privilegij zaslužnih oseb plemenite krvi, v 19. stoletju pa se je z njimi začelo potrjevati meščanstvo. V Evropi se je pojavil pravcat spomeniški kult, v Nemčiji je npr. med letoma 1800 in 1883 število spomenikov naraslo od 18 na okrog 800. Večina spomenikov je bila posvečena osebnostim iz meščanskih, tj. neplemenitih vrst.

Tudi v habsburški monarhiji je nastopila spomeniška vnema. Enajst narodov, ki je živelo pod žezlom habsburških monarhov, je želelo poskrbeti za spomenike svojih znamenitih in pomembnih osebnosti. Vzor za spomenike v večjih mestih monarhije so predstavljali spomeniki, ki so nastajali na Dunaju. Razdelimo jih lahko v tri skupine: dinastične spomenike, ki jih je naročal dvor, meščanske spomenike, s katerimi je meščanstvo slavilo zaslužne osebnosti iz preteklosti, in spomenike, za katere so dale pobudo velike politične stranke. Monarhične spomenike so na Slovenskem postavljali predvsem Nemci v štajerskih mestih.

Težnja po postavljanju spomenikov, ki je Slovence zajela z nemajhno zamudo, je bila povezana z naglo prebujajočo se narodno zavestjo. Spomeniki naj bi bili zunanji odraz samodokazovanja oziroma eden izmed načinov potrjevanja majhnega naroda v monarhiji. Predstavljali in simbolizirali naj bi slovenski narod in pomembne narodne ideje, medtem ko naj bi se narod po zaslugi spomenikov lažje identificiral s svojimi velmožmi in preteklostjo (slovensko zgodovino), na katero so ga opozarjali.

Leta 1850 je mladi, komaj triindvajsetletni Lovro Toman (1827–1870) v Novicah (v predlogu za Prešernov spomenik) zapisal, da narod »vsak spominek« (spomenik), ki ga »imenitnim možem stavi, ga tudi sebi stavi, ker spominek kaže, da se je narod zavedil svoje dolžnosti, svojega poklica, svoje moči, da je spoznal pomembo take stavbe, ki je priča hvaležnosti in spodbada k enacimu, slavo zaslužljivemu načinu.«¹

Spomenike naj bi dobili pomembni in zaslužni možje, politiki, znanstveniki, vojaki ..., predvsem pa možje peresa oziroma literarni ustvarjalci, saj naj bi ti Slovence »izbudili iz težkega spanja, rešili neznanega gospodstva in jim ustanovili jezik – prvi pogoj národnega obstanka!«²

Slovenski javni spomeniki so slavili predvsem osebnosti s področja kulture in umetnosti, zato naj bi Slovenci z njihovo pomočjo potrjevali kulturno, ne pa politične identitete, vendar je bila meja med kulturnim in političnim pogosto zabrisana. Spomenike so Slovenci seveda lahko postavljali samo v okoljih, v katerih so si pridobili dovolj političnega vpliva.

Širša slovenska javnost je začela o spomeniških vprašanjih resneje razmišljati šele od srede 19. stoletja. Pojavljali so se predlogi in razprave o postavitvi spomenikov slavnim in pomembnim

¹ Lovro Toman, »O Prešernovem spominku«, *Novice*, 1850/15.

² Ivan Nepomuk Resman, »Na slavo Vodniku in Preširnu«, *Novice*, 1869/9.

sonarodnjakom: Vodniku (Prešeren je zanj izbral Vodnikove verze iz pesmi *Moj spominik*), Prešernu, Valvasorju, Vegi, Slomšku, Wolfu, Čehovinu, Linhartu (spomenik so prenovili in opremili s Prešernovimi verzi, v katerih pravi, da bosta dramatika in zgodovinarja večno slavili muza gledališke umetnosti Talija in muza zgodovinopisja Klio), Knobleharju, Kopitarju, Žigi Herbersteinu idr.

Prve domače spomenike so pogojno predstavljali bolj ali manj umetniško zasnovani nagrobniki, kakršen je bil npr. Čopov nagrobnik iz leta 1840, ki ga je v zapoznelem klasicističnem oziroma empirskem duhu po vzoru Vodnikovega nagrobnega spomenika zasnoval slikar Matevž Langus, ali npr. najbrž prav tako po Langusovi zamisli oblikovan Korytkov nagrobnik.³ Za Korytkov nagrobnik je nemške verze zložil Prešeren, ki je ob prijateljevi smrti leta 1839 skupaj z Boguslavom Horodyńskim poskrbel za dovoljenje za slovesen pogreb oziroma prosil pristojni urad, naj dovoli pokop »za slovenski narodopis zaslužnega moža« na takem kraju, kjer mu bo mogoče postaviti spomenik, in sicer po možnosti v bližini grobov Vodnika in Čopa. Korytku so nagrobnik postavili starši na pobudo tiskarja Jožefa Blaznika in Prešerna, ki sta zbrala in uredila Korytkovo zapuščino.⁴

V 19. stoletju se je zelo razširilo postavljanje preprostih nagrobnikov oziroma nagrobnih spomenikov, ki so bili obogateni z reliefnim ali figuralnim plastičnim okrasom. Na začetku 19. stoletja so bili pogosti simbolični arhitektonski spomeniki v klasicističnih oblikah slopa, obeliska, piramide in stele, ki so jih krasili reliefi. Figuralni spomeniki z idealiziranim portretnim poprsem na podstavku so bili redki.

Čopov, Korytkov in Vodnikov nagrobni spomenik nimajo značaja javnega spomenika, ki ga lahko pripišemo nagrobnima spomenikoma pesnikoma Francetu Prešernu (odkrit je bil leta 1852) in Simonu Jenku (odkrit 1873) na pokopališču v Kranju.⁵ Oba sta zasnovana v obliki znamenja

3 Po: Emilijan Cevc, »Matevž Langus in Čopov ter Korytkov nagrobnik«, *Kronika / Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 1977/1, str. 30 in 34.

4 Po: Anton Slodnjak, »Stiki s poljsko policijo in romantiko«, *Prešernovo življenje, Ljubljana 1964*, str. 220.

5 O Jenkovem spomeniku gléj: D. Globočnik, »Spominska obeležja Simona Jenka«, *Kronika / Časopis za slovensko krajevno zgodovino* 53, 2005/2, str. 185-196.

oziroma stebra s tabernakeljsko razširjeno glavo. Oblika je znana od srednjega veka dalje, z njo so se likovni dosežki povezovali z ljudskim in verskim čustvovanjem.⁶

Pobuda za postavitvev Prešernovega spomenika je bila dana že ob pesnikovi smrti 8. februarja 1849. Ko je novica o Prešernovi smrti, ki jo je s posebnim poslancem poslal vodja kranjske *Narodne straže* Konrad Loker, prispela v Ljubljano, so jo oznanili z zvonjenjem po vseh ljubljanskih cerkvah. Za mrliškim listom, ki ga je pesnik osem let prej pripravil prijatelju Andreju Smoletu, je bil Prešernov drugi v slovenščini pisan mrliški list. Pesnika so dva dni po smrti pokopali na kranjskem pokopališču. Pogreba se je udeležilo več duhovnikov in precej ljudi, mdr. kranjski narodni stražniki, ki so nosili krsto, ljubljanski študenti, domoljubi iz Ljubljane, Radovljice, Trziča in drugih gorenjskih krajev.⁷ Vendar je bil poročevalec *Slovenije* prepri-

6 Po: France Stelè, »Likovni spomeniki v Sloveniji do leta 1941«, *Sinteza*, 1967, št. 7, str. 10.

7 Po: »Dr. Preschern's Leichenbegängniß«, *Illyrisches Blatt*, 1849/13, in Janez Bleiweis, »Žalostno oznanilo in – prijazno povabilo«, *Novice*, 1849/7.

čan, da množica pogrebcev s Prešernovimi »visokimi zaslugami za slovensko pismenstvo v nikakoršni primeri ni bila.«⁸

Josip Stritar (1836–1923) sicer poudarja: »Ko so ga izgubili, takrat so še le čutili Slovenci, kaj jim je bil Preširen. Njegov pogreb je bil veličasten, kakoršnega še ni imel noben Slovenec. Prišli so mu zadnjo čast izkazat iz vseh slovenskih strani.«⁹

Podobno piše tudi Fran Levec (1846–1916): »V soboto, 10. februarja ob 8. uri prenesli so mertveca v veliko cerkev, kjer je dekan Dagarin služil veliko mašo s sedmimi leviti [op. duhovniškimi strežniki pri slovesni maši]. Nosili so umerlega pesnika kolegi, kranjski narodni stražniki, a na rakvi je vihral pesnika-gardista – 'Sturmhut' (!!).

Ob rakvi so v versti ljubljanske akademiške legije študentje v svoji uniformi, katerih sta po dva in dva tudi ves čas, dokler je Prešerin ležal na mertvaškem odru, častna stražnika stala mu ob stranéh. Ko so pesnika po mertvaških molitvah prinesli iz cerkve, bilo je po tergu vse černo ljudi, da nisi dalje videl. /.../ vsa narodna straža kranjska spremila je svojega tovariša v polni paradi z muziko do hladnega groba.«¹⁰

Po pogrebu se je v gostilni *Pri stari pošti*¹¹ zbrala družba pogrebcev, da počasti spomin na pokojnika. Iz Ljubljane so prišli: dr. Janez Bleiweis (1807–1881), živinozdravnik dr. Simon Strupi, zastopnika komorne prokurature dr. Henrik Haan in dr. Ernest Lehmann, odvetnik dr. Janez Ahačič, urednik Slovenije Matej Cigale, skriptor licejske knjižnice Miha Kastelic in študent medicine Žiga Bučar, iz Radovljice okrajni sodnik Ignacij Guzelj, sodni avskultant Moric Del Negro, Žurga (najbrž Janez Žurga, konceptni praktikant pri okr. komisariatu v Radovljici), Wagner in Homan, iz Tržiča okrajni predstojnik dr. Franc Schrey in Albert Jabornik, z Bleda pesnikov soimenjak posestnik France Prešeren in z Jesenic uradnik Ruardovih fužin Pesjak in cestni nadzornik Fran (Franc) Potočnik.¹²

8 »Ljubljana, 11. svečana«, Slovenija, 1849/13.

9 Josip Stritar, »Preširno življenje«, *Pesmi Franceta Preširna, Klasje z domačega polja*, Ljubljana 1866, str. 10.

10 Fran Levec, »Odlični pesniki in pisatelji slovenski / Dr. France Prešerin«, *Zvon*, Dunaj 1879, str. 49.

11 Tako je bila imenovana, ker je bila zgrajena po letu 1770 kot poštna postaja.

12 Po: Alfonz Gspan, »Prešernov grob v Kranju«, *Slavistična revija*, 1949, str. 32.

Fran Potočnik, ki je v dnevniku ohranil ime na gostov gostilne *Pri stari pošti*, je zapisal, da je Žiga Bučar med branjem soneta *O Vrba, srečna, draga vas domača* jokal. »... tief bewegt schlugen wir unsere Gläser einander und leerten aus den letzten Tropfen zur Erinnerung, der nun dahin ging, 'von dess Gefielden kein Wanderer wiederkehrt' [op. iz Schleglovega prevoda Shakespearovega Hamleta] – 'far well!' – Wir beschlossen, dass wir nächsten Samstag den 17. d. M. in Krainburg die Octave feiern wollen ...«¹³

Novice, Slovenija in *Illyrisches Blatt* so v poročilih o pogrebu povabili pesnikove častilce k sedmini (rekviemu),¹⁴ ki je bila čez teden dni v Kranju. »Prihodnjo saboto 17. dan tega mesca ob 10. dopoldne bojo po rojncim bilje [op. nekdanji verski obred z molitvami za pokoj umrlega] v Krajnji, h katerim prav lepo povabimo vse njegove prijatle in spoštovavce. Pridite obilno!

Po biljah se bo posvetovalo: Kakoš in spominek naj bi se rajncimu naredil in kam nej bi se postavil?

Slavni mož zasluži svoje slave vredin spominek: torej je treba, de se ta reč dobro prevdari, in de se več prijatlov snide, ki se bojo posvetovali: kako bi se dalo to nar boljši storiti.«¹⁵

Povabilu se je odzvalo le malo ljudi, iz Ljubljane naj bi bil prisoten edino dr. Bleiweis in z Jesenic Fran Potočnik. Ustanovljen je bil poseben odbor ljubljanskega oziroma kranjskega *Slovenskega društva*, ki naj bi prevzel skrb za pesnikov grob. V njem so bili: dr. Bleiweis, dr. Janez Ahačič, magistratni svetnik in državni poslanec Mihael Ambrož, tajnik *Slovenskega društva* Karel Dežman, Ignacij Guzelj, Miha Kastelic, predavatelj na pravoslovni fakulteti v Ljubljani dr. Ernest Lehmann, ljubljanski zvonar Anton Samassa in dr. Simon Strupi.¹⁶

Slovenija je že 13. februarja predlagala zbiranje denarnih prispevkov za spomenik: »Mislimo za res, de imajo dela rajnciga toliko ceno, da bi v vsakim slovenskim selu, tergu, mestu brez vse opombe podpise za prineske za ta žlahtni namen pobira-

13 Iz dnevnika Frana Potočnika, NUK, Ms 456, št. 77, po: Alfonz Gspan, »Prešernov grob v Kranju«, *Slavistična revija*, 1949, str. 32.

14 »Dr. Preschern's Leichenbegängniß«, *Illyrisches Blatt*, 1849/13.

15 Janez Bleiweis, »Žalostno oznanilo in – prijazno povabilo«, *Novice*, 1849/7.

16 Po: Alfonz Gspan, »Prešernov grob v Kranju«, *Slavistična revija*, 1949, str. 33.

ti imeli. Sicer pa je nezrušljivi spominik Prešerna v njegovih pesmih samih, spominik, ki bo stal, dokler bodo človeške usta besedo 'Slovenec' glasile!¹⁷

11. marca 1849 je Slovensko društvo priredilo v svoji »bravnici« v Virantovi hiši na Št. Jakobskem trgu besedo v čast Prešernovemu spominu.¹⁸ Od marca do maja so sledili trikrat po trije oglasi Slovenskega društva v »dokladnih listih« Novic (nato še februarja in marca 1850), prav tako v uradnem listu *Laibacher Zeitung* (april in maj 1850). Prvo serijo oglasov pod naslovom *Povabilo na vse Slovence!* je spremljala drobna risba preprosto zasnovanega spomenika.

»Na gróbu našiga slovénkiga pesmeníka Dr. Prešérna je več njegovih prijatlov sklenilo, si prizadajati, de se spomin na mojstra naših pévcov, njemu in domovini spodóbin, z naprávo veličastniga spomínka prihódnosti izroči. Sklenílo se je tedaj, Ljubljánsko slovénsko društvo naprositi, de bi prineske za ta spomínik nabírati počélo in celo to mísel izpeljálo.

Podpisani odbor slovénkiga društva se je krasne misli hvaležnosti domovíne do slavniga pésnika z veseljem poprijél, in povábi, opustivši razkladanje občnoznaníh zaslúg ranjciga za písménstvo slovénsko, rojáke k obilnim prinéskam. Po njih izidu se bo izpeljáva nášiga naména ravnála, in občinstvu ponzneje na znanje dála.

Prineski, kateri se bodo po časopisih oznanovali, naj se izročé v pisarnici slovénkiga društva v Salendrovih ulicah Nro. 195 v Ljubljani.

V Ljubljani 13. maliga travna 1849.

Odbor slovénkiga druztva.«¹⁹

Zbiralna akcija in prizadevanja za Prešernov nagrobni spomenik spominjajo na prizadevanja za nagrobnik Matiji Čopu iz leta 1838. Do letnega zboru Slovenskega društva je bilo zbranih 190 goldinarjev. »Vsi domorodci so tedaj prošeni, koliko je mogoče, še kaj nabirati, de se bo zamogel rajnkimu spominek staviti, ki bi bil živa priča, da slovenski narod svoje slavne može ceni, in da ni bil pozabil na grobu neumerjočimu Prešernu vredin spominek svoje hvaležnosti postaviti.«²⁰ Slovensko društvo je skle-

nilo v časopisih razglasiti imena darovalcev in naprositi nekatere rodoljube, da bodo v posameznih krajih prevzeli nabiranje denarja za spomenik.²¹ Junija 1850 so Novice začele objavljati sezname darovalcev (7 seznamov), en seznam pa je objavil *Laibacher Zeitung*. Do aprila 1851 je bilo zbranih nekaj nad 300 goldinarjev. Julija 1851 je bilo razposlanih okrog 40 litografiranih okrožnic na naslove raznih rodoljubov s prošnjo, naj z nabirkami med znanci pospešijo nabiralno akcijo.

»Prečastiti gospod!

Za neravno prekrasni, vunder za našiga perviga pesnika dohtarja Prešerna spodobni grobni spominek nam še denarja manjka. Tudi Vašiga imena še manjka v versti tistih domorodcov, ki so k temu spominku kaj darovali. Vemo, da Vi, ki ste za blagor in čast domovine vnet rodoljub, ste le dosihmal pozabili se vdeležiti te domorodne naprave v slavo neumerjočiga domačiga pevca.

Prosimo Vas tedaj za blagorodni donesek, in da bi še ktere domorodce svoje bližnje okolice v ta namen nagovorili, - blagodare pa v enim tednu meni poslali, ker se mudí, da še to jesen pride spominek na grob v Krajnju, kjer naš Prešern počiva.

Z Bogam!²²

Zbiranje je potekalo v vseh slovenskih deželah. Največ uspeha je bilo na Kranjskem, nekaj so zbrali tudi na Hrvaškem. V štirih letih so nabrali 626 (oziroma 586) goldinarjev. Največje zneske so darovali baron Anton Zois (50 gold.), s 30 goldinarji je sledil pesnikov soimenjak in prijatelj, blejski gostilničar Franc Just Prešeren (1808–1864), ki je poravnal tudi pogrebne stroške, 20 goldinarjev je prispeval nemški pesnik Anastazij Grün (grof Aleksander Auersperg), ki je Slovenskemu društvu 2. maja 1849 poslal pismo, v katerem je zapisal, da se Prešerna spominja kot mladostnega učitelja, ki je prebudil njegovo spečo pesniško iskro,²³ ob Prešernovi smrti pa je napisal odo *Nachruf an Prešchern* (objavljena je bila šele 1859 v Vodnikovem albumu). Večji darovalci so bili tudi: David Moline (15 gold.), dr. Viktor Hradecky (10 gold.), trgovec J. Baumgartner (10 gold.), Konrad Pleiweis (10 gold.), dr. Josip Muršec iz Gradca (10 gold.), dr. J.

17 »Ljubljana, 11. svečana«, Slovenija, 1849/13.

18 Po: »Naznanílo slovénkiga društva«, Novice 1849/10.

19 »Povabilo na vse Slovence!«, 16. dokladni list k 17. št. Novic, 1849.

20 Po: »Létni zbor slovénkiga društva v Ljubljani«, Novice, 1850/19.

21 Po: »Létni zbor slovénkiga društva v Ljubljani«, Novice, 1850/20.

22 Po: Alfonz Gspan, »Prešernov grob v Kranju«, Slavistična revija, 1949, str. 37.

23 Grünovo pismo je 12. maja 1849 objavil *Illyrisches Blatt*.

Ahačič (10 gold.), Viktor Ruard (10 gold.), dr. Josip Juraj Strossmayer (5 gold.), tiskar Blaznik (5 gold.), Fran Potočnik (3 gold. 10 kr.) ... 10 goldinarjev je zbral dunajski slovenski plesni komite.²⁴

Darovalcev je bilo okrog 280. Višina prispevkov je bila med 8 krajcarji in 50 goldinarji. Okrog 120 ljudi je prispevalo 1 goldinar. Med darovalci so bili tudi Hrvatje (mdr. pesnik Ivan Mažuranič), nekaj kranjskih Nemcev, nekaj Srbov, trije Čehi in Anglež. Darovali so pravniki, uradniki (poštariji, davkarji, graščinski oskrbniki, pisarji), posestniki, veleposestniki, industrialci, učitelji, študenti, dijaki, župani, zdravniki, duhovniki, stolni prošt, graščak, baron, štacunar, bukovez, uboga vdova, ljudomili berač ...

Slovenci so konec leta 1848 sodelovali tudi pri nabiralni akciji za Jelačičevo vojsko, ki so jo sprožili Hrvatje. Tudi to akcijo je s pomočjo *Slovenskega društva* organiziral in na podoben način vodil dr. Janez Bleiweis. V šestih mesecih so uspeli zbrati skoraj 2000 goldinarjev, darovalcev pa je bilo 813. V Kranju so za bana Jelačiča nabrali 86 goldinarjev 50 krajcarjev, za Prešernov spomenik pa le 32 goldinarjev, v Idriji za Jelačiča 102 goldinarja in za Prešerna samo 3 goldinarje 42 krajcarjev, v Mirni pa 85 goldinarjev in 5 francoskih frankov za Jelačiča, za Prešerna pa 2 goldinarja 20 krajcarjev.²⁵

Slovenci se pri darovanju denarja za Prešernov spomenik torej niso posebej izkazali. »Veliko se je že v tej reči govorilo, vabilo, prosilo, ali zanikernost, (dedvana napčnost Slovencev) nas tudi v tem zaderžuje. Proč z njo in hitro z doneski skupej, da se zamore spolniti, kar je tako važno, da stavi se prvi kamen domačoslavniga poslopja!«²⁶

Relativno malo denarja so prispevali celo Kranjčani (32 gold., od tega zneska je brat dr. J. Bleiweisa, trgovec Konrad Pleiweis, prispeval 10 gold.), ki so sicer ob prvi obletnici Prešernove smrti pripravili spominsko slovesnost v farni cerkvi.

»Kdor je bil pri ti slovesnosti, se je lahko živo prepričal, v kakó živim spominu naš predragi rajniki v sercih vsih, ki so ga poznali, vedno živí. Od visoke

častite duhovšine do zadnjiga pevca in narodniga stražnika je vse radovoljno iz gole ljubezni do njega svoje moči in znanosti k povikšanju slovesnosti v dar prineslo.

Kranjcam gré čast, de se od njih rêči zamore, de so visoke pomenljive, žali bog! sploh zanemarjene besede: 'et meminisse juvat' v nar obširnišim pomenu zapopadli in v djanji pokazali. Slava jim zató! - hvala jim ne zaostane. - «²⁷

Zbrani znesek za spomenik je bil skorajda enak Prešernovim dolgovom, ki jih je moral urediti ljubljanski advokat dr. Anton Rudolph (1814–1875). Prešeren je dolgoval 625 goldinarjev 39 krajcarjev: 224 goldinarjev 10 krajcarjev dr. Francetu Rusu iz Ljubljane, 90 goldinarjev 53 krajcarjev ljubljanskemu krojaču Josipu Kattaerju, 52 goldinarjev in 28 krajcarjev tiskarju Blazniku, 33 goldinarjev in 20 krajcarjev zdravniku v Kranju dr. Antonu Bežku, 9 goldinarjev 48 krajcarjev kranjskemu lekarnarju Sebastjanu Savniku, 75 goldinarjev in 42 krajcarjev Francu Mayerju iz Kranja za najemnino ...²⁸

Za primerjavo lahko posežemo tudi po dveh anekdotičnih podatkih iz Prešernovega življenja: ko je Prešeren gostil dva pisarja v gostilni na Gaštelju, je za en sam pivski večer porabil 10 goldinarjev, mladega pisarja Andreja Rudolfa, nezakonskega Smoletovega sina, ki je moral iti na vojaški nabor v Ljubljano, pa je po tedanji navadi hotel odkupiti za 800 goldinarjev.

Sodni varuh Prešernovih otrok Ernestine in Franca Jelovška dr. Rudolph si je nakopal zame-ro vodje odbora *Slovenskega društva* dr. Bleiweisa, ker je menil, da bi bilo denar umestneje porabiti za njuno vzgojo.²⁹ Otroka sta po Prešernovi smrti prejemale v mesečnih obrokih po 5 goldinarjev in 25 krajcarjev iz izkupička Prešernovega literarnega dela (130 gold. za prodane izvode Poezij).

Organizatorji počastitve Prešernovega spomina z nagrobnim spomenikom in nabiralne akcije zanj se za Ano Jelovškovo in pesnikova otroka skorajda niso zmenili. Prepustili so jih životarjenju.

24 Po: Alfonz Gspan, »Prešernov grob v Kranju«, *Slavistična revija*, 1949, str. 36.

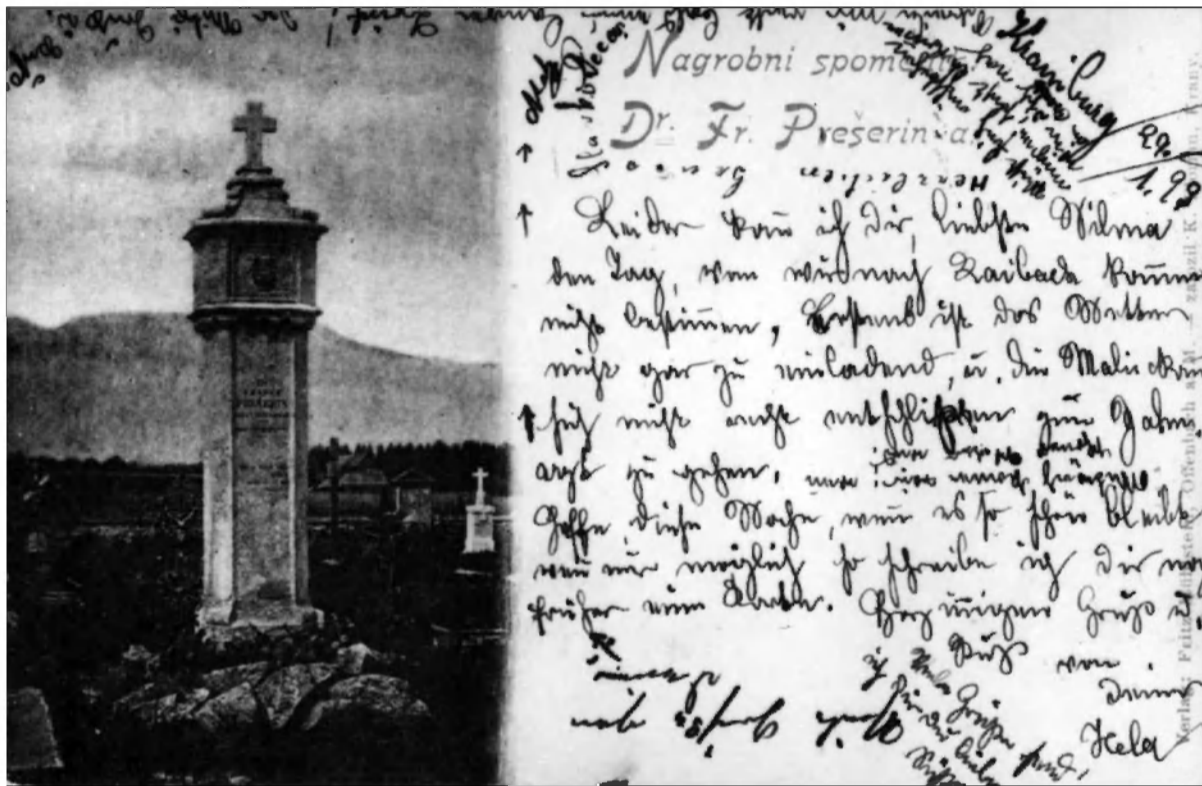
25 Po: Alfonz Gspan, »Prešernov grob v Kranju«, *Slavistična revija*, 1949, str. 39-40.

26 Lovro Toman, »O Prešernovem spominku«, *Novice*, 1850/15.

27 »-č-«, »Dopis iz Krajnja«, *Novice*, 1850/7.

28 Po: Joahim Ražem, »Odvetniški zaslužek dr. Franceta Prešerna«, *Pravnik*, 1961, str. 52.

29 Po: Marja Boršnik, »Ernestina Jelovškova«, *Ženski svet*, 1926/36.

Prešernova nezakonska hčerka Ernestina Jelovšek (1842–1917) je zapisala: »Es war einige Wochen später [po smrti]. Wir hatten alle zusammen den ganzen Tag nichts zu essen, als eine ordinäre Semmel. Mutter weinte, als sie jedem die Hälfte gab, ich bot ihr nun, da ich nicht essen konnte, indem ich sie weinen sah, meine Semmelhälfte, inzwischen war Brüderchen fertig geworden, bat um noch – ich gab ihm nun mein Stück. Inzwischen sammelte man für Prešerns Grabstein, gab im Theater eine Dilettanten-Vorstellung [op. najbrž béseada Slovenskega društva v čast Prešernovemu spominu 11. marca 1849], und deklamierte dabei: 'Ne hčere ne sina po meni ne bo.' [op. Valentin Vodnik, *Moj spominik*] Meine Mutter hat es selbst gehört.«³⁰

Na prošnjo dr. Rudolpha sta Prešernova otroka od ljubljanske sirotišnice začela začasno prejemati po 2 krajcarja na dan. Za to vsoto si je bilo tedaj mogoče kupiti eno zemljo. Ana Jelovšek je maja 1851 zaprosila magistrat za izredno podporo, ker da je draginja vse hujša in je šibkega zdravja. Ljubljanski župan se je pisno obrnil na odbor Slovenskega društva: prosilka je res v stiski, ker pa so sredstva za ubožce že razdeljena in ni denarja za izredne podpore, naj društvo (od zbranih 626 gold.)

30 NUK, Ms 493/I, str. 13 a, b, po: Alfonz Gspan, »Prešernov grob v Kranju«, *Slavistična revija*, 1949, str. 46.

preden zgradi Prešernov spomenik za svet, raje postavi spomenik hvaležnosti v srcih obeh pesnikovih potomcev, in sicer tako, da jima v dvanajstih mesečnih obrokih nakloni 24 goldinarjev. Društvo je prošnjo uslišalo.³¹

Z nabiralno akcijo za Prešernov nagrobnik je bilo zbranih 586 goldinarjev 29 krajcarjev. Izdatki so znašali 576 goldinarjev 28 krajcarjev: odbor je 519 goldinarjev 14 krajcarjev namenil za začasni nagrobnik, spomenik, ograjo, prekop, ureditev groba in male bilje ob svečani blagoslovitvi spomenika, 24 goldinarjev za podporo Prešernovima otrokoma, 33 goldinarjev za upravne stroške (poštnino, okrožnice, oglase). Marca 1852 (4 mesece pred odkritjem spomenika) pa je odbor odtegnil iz sote, nabrane za Prešernov spomenik, 50 goldinarjev 17 krajcarjev in jih namenil za dobrodelni koncert za poplavljenca na Notranjskem in Dolenjskem, ki ga je priredilo Slovensko društvo s sodelovanjem Filharmonične družbe. Zato je prišlo do negativne razlike 40 goldinarjev 16 krajcarjev, ki jo je pokrilo Slovensko društvo.³²

31 Po: Alfonz Gspan, »Prešernov grob v Kranju«, *Slavistična revija*, 1949, str. 47.

32 Po: Alfonz Gspan, »Prešernov grob v Kranju«, *Slavistična revija*, 1949, str. 48.

Prvi predlogi, da naj se Prešernu postavi pravi spomenik in ne samo nagrobnik oziroma nagrobni spomenik, so se pojavili že v letu po pesnikovi smrti. Dopisnik Novič iz Gradca je marca 1850 poudaril: »Da se Prešernu spominek postaviti hoče, je misel vse hvale vredna, ker le nemaren narod, ki taci možev nije vreden, kaj takega za nepotrebno derži. Najslavnejši narodi Gerki in Rimljani ino drugi v dalnej Azii in Afriki so svojim velikanom s neizmernimi stroški orjaške spomenike stavili, – mi pa bi se nehvaležne skazali? Tega ne dopusti slovensko rodoljubje, če ravno gluha sebičnost sedanjega časa se s svojimi načeli močno opira, ker iz tega ne vidi djanske koristi. Eno pa je, kar omenuti moram za stran Prešernovega spomenika: da bi se mu na grob prosto znamenje s potrebnim napisom postavilo, saj lepši, če ne velikanski spomenik, pa mu se naj v rodoljubnem slovenskem mestu Kranju postavi, kar se mi iz več uzrokov primerneje ino koristneje zdi od pokopališča. Preudarite Slovenci! – V Gradcu, 18. sušca 1850.«³³

Dobro leto po Prešernovi smrti je Lovro Toman pod psevdonomimom L. Kamnogorski (izbral ga je po zgledu Jovana Vesela Koseskega) v že omenjenem prispevku v *Novicah* predlagal, naj Slovensko društvo v Ljubljani na zboru maja istega leta premisli, ali bi kazalo Prešernu postaviti le spomenik na grobu v Kranju ali pa tudi spomenik na Bledu (»na *'Jezeru'*, ki ga je v slavni pesmi *'Kerst pri Savici'* tako veličastno popisal. Kraj in njegove poezije so si v žlahti; tujci tu sem obilno zahajajo, ki bi z njegovo slavo tudi njegove pesmi po svetu zanesli«), v Vrbi (»in sicer pri poti, de tudi popotnik zve za dom slavniga pesnika«), v Kranju (»kraj njegoviga zadnjiga stanovanja in njegove smerti«) ali v Ljubljani, tu naj bi stal na Šolskem trgu (»ker je tukej v šolo hodil, si svoj um izbistril; slovenska mladost bi tukej zmirej pred očmi imela obudevavca k velicemu namenu«), kamor so pozneje postavili Vodnikov spomenik. »...vsaki kraj pa bode gotovo najlepšiga kinča cele domovine se oponositi zamogel, ki bode spominek *Prešernov* nosil.« Vseeno pa se je Lovro Toman najbolj navduševal za Ljubljano in Kranj. Tudi po njegovem mnenju naj spomenik ne bi stal na kranjskem pokopališču, temveč v mestu samem (pokopališče je bilo na mestnem obrobju). »Na pokopališču naj se pa zaznamva, kje da njegovo truplo počiva. Duh njegoviga djanja naj se pa slavi

33 »Da se Prešernu spominek postaviti hoče ...«, Slovenija, 1850/26.

s spomnikom, ki naj ne bo na samoti, temuč v sredi Slovencev govoreč slavitelj in budeč glasitelj na tergu ali na poti.«

»... naj bolj nas mika perva rožica, naj bolj nas veseli danica med zvezdami, naj bolj osreči prva ljubezen; – kaj, dragi Slovenci! kaj so nam prvih citer slavniga rojaka gosp. *Prešerna* premili glasovi tako hitro krog ušes pošumeli, da bi ne bili v serca segli s sladkostjo občutkov hvaležnost izbuditi, želje povzdignuti, njemu spominek postaviti, da on je bil, ki nam je pot pokazal v zaklade bogatiga materniga jezika ... /.../

Komu, ako se mu je ljubezen do domovine v persih oživela, se ne pretresa pri teh glasih serce? komu se želja ne vzdiguje in volja, se pri stavbi znamenja – perviga spominka slovenskiga djanja – vdeležiti, ki bode porok slovenske prebude in zavednosti. Tje k znamnju bode šel starček, in vprašaje po nje ga pomembi po zvedil, da je spominek moža, ki iz *njegoviga* rodu, iz *njegoviga* stanu je poln ljubezni bil, navdušen za materno slavo. Mati memo otroka peljaje bode mladimu sercu besede vsadila, ki bodo še pozno mnogo sadu domovini obrodile. Z vnetim sercem se bode mladost krog njega zbirala, se svojiga rodu in njegovih potreb zavedši to pot nastopila, na kateri se pride v slavišče hvaležniga rodu. Slehernimu bo govoril spominek svoj veliki namen, ki spoznati vsak ga mora, ako ni z dušo na tla, s sercem gnjusobi privezan. Delo celimu narodu velja tedej naj se ves narod v njemu zjedini!«

Toman si je natančno zamislil podobo spomenika, ki bi predstavljal standardno, simbolno zasnovano spomeniško rešitev. Beli marmor, ki bi se dvigal iz »velike, terde, goste, naravno obdelane skale na prešerni podlagi«, naj bi opozarjal, da je pesnik »iz prostiga narodniga govora tak gladak, sladak in mili jezik, svoje občutke izreči, izlikal, da se kot beli marmelj iz navadniga kamnja sveti«. Spomenik naj bi bil okrašen s pesnikovim »obličjem (Büste)«, postavljenim morda v nišo, z napisi (»Francetu Prešernu, pesniku, / rojenemu umerlimu« in »Slovenija«) in »lepo liro olovranu« (liro in lovorovim vencem).³⁴

Lira in lovorov venec veljata za atributa pesništva. Oba atributa izvirata iz antike. Lira, ki jo pogosto srečamo tudi v raznih pesniških zbirkah

34 Po: Lovro Toman, »O Prešernovem spominku«, *Novice*, 1850/15.

in na portretih pesnikov, je v antiki simbolizirala tako pesniški kot glasbeni navdih. Veljala je za Apolonovo in Orfejevo glasbilo. Orfeja so muze naučile tako čudovito peti in igrati, da je očaral divje zveri in drevesa, zvoki njegove lire pa naj bi premikali kamenje. Bila je atribut muz Uranije in Erato, simbol in atribut pesnikov ter stalna spremljevalka skoraj vseh oblik grškega pesništva (lirika – pesništvo, »peto ob liri«).

Z vencem iz lovorovih listov je bil nagrajen zmagovalc glasbenega tekmovanja na pitijskih igrah, ki so od leta 582 pred n. št. potekale v Apolonovem svetišču v Delfih. »Poeta laureatus« se je pri Grkih in Rimljanih imenoval na tekmovanju med pesniki z lovorovim vencem ovenčan zmagovalc.

Zamisel o Prešernovem spomeniku, ki naj bi stal zunaj pokopališča, tj. na javnem prostoru, je bila novost v slovenski spomeniški praksi. Slovensko društvo se namreč ni moglo otresti izročila, po katerem so ljudem iz neoblastnih družbenih slojev postavljali le nagrobnike. Vendar so splošne razmere nasprotovale spomeniku svobodomislecju Prešernu. Zamisel o Prešernovem javnem spomeniku je zato zamrla za 30 let.³⁵

Na Prešernovem grobu je od septembra 1849 stal preprost črn lesen križ, ki ga je dal postaviti dr. Bleiweis.³⁶ Čbeličar, pesnik Jernej Levičnik (1808–1854) je v Prešernovem nekrologu v *Carinthii* zapisal, da je dobil Prešeren »sebe vreden spomenik«: »Am Friedhofe in Krainburg, rechter Hand, bald am Eingange, ist er beigesetzt, und voriges Jahr erhielt er ein 'seiner würdiges Denkmal'.«³⁷

8. avgusta 1851 je Toman z zaročenko Josipino Urbančič - Turnograjsko (1833–1854) obiskal Prešernov grob. Josipina je obisk opisala v dnevniku: »Bila sim na grobu neumerjočega Prešerna – bila ondi presrečna iz istoga občutja, kteri je bil nesreča slavnoga pesnika – na strani Lovreta. Tresli so se še zlatotoki na večernem nebu, ko smo stopili

na mesto, kjer počiva truplo, u kterom je omagalo blago, od sveta nepoznano, zaverženo serce. Zelena travica pokriva njeno zapušeno gomilo. Čern, lesen, reven križec stoji na njoj – žalostno znamnje kranjske rodoljubnosti. Celo življenje nesrečnega pevca mi je stopilo pred dušne oči. Černi, slabi križ še zdaj oznanjuje, kako ceni 'svet' blago serce, kako bister um, kako plačuje iskrenim rodoljubom. – In stopi tje Lovre, beli pergamentni blekec se kmalu bliši na černom križu, sledeče besedice je nanj napisal:

Dokler živ – si bil nesrečen,

Mrtev pak si – pevec večer.

Vila sim, jaz nesrečnomu Prešernu iz lepih cvetlič venec. Obesim ga zdaj na leseni križ. Kaka sprememba zdaj? Bila je gomila prej zapuščena – naj bolj revna na pokopališču, in zdaj? Venec – dar ljubezni jo kinči! Zdelo se mi je, kakor da bi se vse pesmice miloga pevca zopet uživele u rožicah. – In zatonuje sonce u blesku večerne zarje, hladen pihlječek dije čez okinčano gomilo, čudni miris razdihajo cvetlice, kakor da bi hotle počastiti neumerjočega pevca. Tužno se tresejo travice, žalostno obesijo svoje glavice, kakor da bi hotle solzico milovanja potrositi na gomilo nesrečnega. – Oh, saj mu je 'svet' ne daruje!

– Lahka ti zemljica bila, slavni Prešern! Prestal si taj svet, prestal njegovo nehvaležnost! Tamkaj si zdaj, kjer je duh oprostjen tuživnih sponov, kjer se gleda v nezmerno morje luči in čistosti, kjer te ne more več raniti nehvaležnost sveta!

– Srečen si zdaj!³⁸

Bleiweis je marca 1851 zaprosil livarno kneza Auersperga v Dvoru pri Žužemberku za ponudbo za primeren nagrobnik iz litega železa in neko neznano kamnoseško podjetje za ponudbo za »stensko ploščo v maverskem slogu« iz štajerskega belega marmorja in ihanskega kamna.³⁹ Prejeti osnutki niso bili zadovoljivi, zato je Bleiweis junija 1851 pripravil posvetovanje darovalcev za spomenik v pisarni Kmetijske družbe v Salendrovih ulicah št. 195. »Odbor za grobni spominek za rajnciga Dr. Prešerna si je prizadjal z oziram na nabrane doneške zvediti: koliko bi tak spominek ali iz kamnja ali iz vlitiga železa veljati utegnil. Vse to se je sedaj zvedilo in je bilo z zvedenimi možmi posvetovano. Da se pa ta reč do dobriga sklene in potem berž pominek

35 Po: Janez Kos, »Prešernov spomenik od zamisli do natečajnega razpisa«, Glejte ga, to je naš Prešeren!, Ljubljana 1997, str. 21 in 25.

36 NUK, Ms 495, št. 35, priloga b, po: Alfonz Gspan, »Prešernov grob v Kranju«, Slavistična revija, 1949, str. 42.

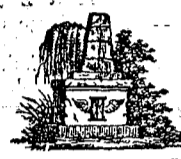
37 Jernej Levičnik, »Dr. Franz Prešern. Nekrolog (Aus der Carinthia)«, Laibacher Zeitung, 1851/62, prva objava: Carinthia, 1851/41, po: Alfonz Gspan, »Prešernov grob v Kranju«, Slavistična revija, 1949, str. 41.

38 Po: Črtomir Zorec, »Turnska lepota«, Glas, priloga Panorama, 24. 2. 1968.

39 NUK, Ms 495, št. 35, priloga b, po: Alfonz Gspan, »Prešernov grob v Kranju«, Slavistična revija, 1949, str. 42.

(79) (1)

Povabilo na vse Slovence!

Na gróbu našiga slovénkiga pesmenika Dr. Peršerna je več njegovih prijatlov in častivcov sklenilo, si prizadjeti, de se spomin na mojstra naših pévcov, njemu in domovini spodóbin, z naprávo veličastniga spominka prihodnosti izroči. Sklenilo se je tedaj, Ljubljánsko slovénsko družtvo naprositi, de bi prineske za ta spominik nabirati počélo in celo to misel izpeljalo.

Podpisani odbor slovénkiga družtva se je krasne misli hvaležnosti domovine do slavniga pesnika z veseljem poprijél, in povábi, opustivši razkladanje občnoznánih zaslúg ranjciga za pisménstvo slovénsko, rojáke k obilnim prinéskam. Po njih izidu se bo izpeljava násiga naména ravnála, in občinstvu pozneje na znanje dála.

Prinéski, kateri se bodo po časopisih oznanovali, naj se izroché v pisarnici slovénkiga družtva v Salendrovih ulicah Nro. 195 v Ljubljani.

V Ljubljani 13. maliga travna 1849.

Odbor slovénkiga družtva.

delati da, povabim vse prijatle našiga slavniga rojaka, ki so se te domorodne naprave z doneski vdeležili, naj bi se prihodnjo nedeljo ob 11. uri dopoldne v pisarnici kmetijske družbe v Salendrovih ulicah snidili, svojo misel v ti napravi razodet, ktera se bo po večini glasov potem izpeljala.«⁴⁰

Po posvetovanju se je Bleiweis obrnil na »vérlega rojaka«,⁴¹ pravnika dr. Matijo Dolenca z Dunaja, za nasvet, kako izdelati spomenik »slavjanskega značaja«. Dolenc je v dunajski dvorni knjižnici s pomočjo Frana Miklošiča pregledal knjige, v katerih so bili reproducirani spomeniki raznih evropskih narodov. Spomenika, ki bi imel slovanski značaj, ni našel. Bleiweisu je moral sporočiti, da so na voljo samo grški, bizantinski, gotski, italijanski, neorenesančni idr. stili. »Slavjani pa na tem polju umetnosti dosihmal še nič kaj posebnega, značajnega dovršili niso, kar bi imena lepoumetka vredno bilo«. Omenjeni spomeniki bi bili po Dolencevem mnenju predragi, zato je njegov znanec arhitekt izdelal načrt za spominski steber, okrašen z zvezdo, ki predstavlja simbol nesmrtnosti. Steber naj bi bil iz granita, »kjer bi že to na sebi nevmrjočnost pesnika razodevalo«. Primeren bi bil tudi kranjski marmor. Obdajati bi ga morala železna

40 Po: »Povabilo gosp. deležnikom Prešernoviga grobniga spominka«, 18. dokladni list k 26. št. Novic, 1851.

41 Po: »Iz Ljubljane«, Novice, 1852/2.

ograja, na njenih vogalih pa bi zasadili dve lipi in dve »babilonski vrbi« (vrbi žalujki).⁴²

O obliki spomenika je odločal odbor Slovenskega društva skupaj z »nekterimi v kipotvorstvu posebno zvedenimi prijatli rajnciga« Prešerna.⁴³ 4. januarja 1852 je Bleiweis sklical sejo odbora: »Einladung zur definitiven Erledigung des Prešern'schen Grabsteines

Sonntag den 4. d. M. in der Kanzlei der Landwirtschaftsgesellschaft (Salendergasse) um 11 Uhr.

Es ist hohe Zeit, dass wir mit der Setzung des Grabmahles, wofür die Beiträge schon lange im Kasten liegen, zu Ende kommen, und so mehr, als der Steinmetzmeister Thomann wissen möchte: ob er die Arbeit in Angriff nehmen wird oder nicht, indem er im letztern Falle dann ein anderes Monument zur Ausarbeitung übernimmt. – Ich ersuche daher die Herrn verlässlich erscheinen zu wollen. /.../ Hr. Steinmetzmeister Thomann wird ebenfalls ersucht, hierzu zu erscheinen.«⁴⁴ Odbor se je odločil za izdelavo dva sežnja⁴⁵ visokega stebra po »tisti krasni podobi«, ki jo je na Dunaju priskrbel »vérli rojak« dr. Matija Dolenc.⁴⁶

Dr. Dolenc je z Dunaja poslal načrt neznanega dunajskega arhitekta za preprosto slopasto znamenje s prvinami aktualnega »bizantinskega« sloga. Spomenik je iz domačega »prelepiga marmeljna, pisanorudečkastiga« (rdečega hotaveljskega marmorja), ki so ga izbrali namesto granita, izdelal »domači umetni kiporez«⁴⁷ oziroma »Steinmetzmeister« – ljubljanski kamnosek Ignacij Toman ml. (1815–1869), ki bi lahko izdelal tudi Čopov in Korytkov nagrobnik ter prenovil Vodnikov in Linhartov nagrobnik.⁴⁸ Njegov predračun za Prešernov nagrobnik je znašal 384 goldinarjev.⁴⁹

42 Pismo Matije Dolenca Bleiweisu z dne 20. avgusta 1851, NUK, Ms 495, št. 35, priloga b, po: Alfonz Gspan, »Prešernov grob v Kranju«, Slavistična revija, 1949, str. 43.

43 Po: »Iz Ljubljane«, Novice, 1852/2.

44 Po: Alfonz Gspan, »Prešernov grob v Kranju«, Slavistična revija, 1949, str. 34-35.

45 Seženj: nekdanja dolžinska mera, 1,896 m.

46 Po: »Iz Ljubljane«, Novice, 1852/2.

47 Po: »Iz Ljubljane«, Novice, 1852/2.

48 Po: Emilijan Cevc, »Matevž Langus in Čopov ter Korytkov nagrobnik«, Kronika / Časopis za slovensko krajevno zgodovino, 1977/1, str. 35.

49 Po: Alfonz Gspan, »Prešernov grob v Kranju«, Slavistična revija, 1949, str. 44.

»Oblika mu je bizantinska, visok stolp na štiri vogle, s križem na verhu,« piše Fran Levec o nagrobnem spomeniku,⁵⁰ ki so ga »V pesmih / neumerlimu / postavili / častitelji njegovi / 1852« (napis na spomeniku pod zlatim vencem). Na sprednji strani spomenika, pod ovenčano zlato liro, je ime pokojnika, njegov rojstni in smrtni dan ter verzi: »Ena se Tebi je želja spolnila, / V zemlji domači da truplo leži.« (iz Prešernove elegije *V spomin Andreja Smoleta*), ki naj bi natanko zaznamovali »nemilo osodo« Prešernovega življenja.⁵¹ Ob podnožje spomenika so razporedili »umetno vloženo votlasto kamenje«, ki so ga nabrali ob Savi. Med kamenjem je rasla trava. Ureditev je bila samo zasilna, saj naj bi kamenje nadomestilo izklesano podnožje s podobnim skalnatim motivom.⁵² Spomenik je obkročala železna ograja, ki jo je v livarni v Dvoru pri Žužemberku naročil Anton Samassa.⁵³

Oblika nagrobnika je zahtevala odprt prostor, zato so zaprosili cerkveno in mestno predstojništvo za prekop trupla, saj še niso minila tri leta po pokopu.⁵⁴ Med 12. in 14. junijem so pesnikovo krsto prenesli iz prvotnega neuglednega mesta ob vzhodnem pokopališkem zidu na odličnejšo lokacijo. Josipina Turnograjska je sredi aprila 1852 zapisala: »Slišala sim včeraj, da bodo zdaj Prešernov prah i pepel izkopali – i prenesli h kapeli, kjer bode spomenik postavljen! – Ah ni mu miru – še v grobu ne!«⁵⁵

30. junija 1852 so Novice objavile, da je nad novim pesnikovim grobom postavljen spomenik, ki bo s »cerkveno slovesnostjo« blagoslovljen v soboto, 3. julija. »Sv. černo mašo z malimi biljami« bo opravil »visokočastitljivi gospod kranjski tehant in korar Kos s svojimi vrednimi gospodi.« Odbor je povabil vse prijatelje in častilce pokojnega, ki lahko pridejo v Kranj, »naj se vdeležijo naznanjene slovesnosti na grobu našiga Prešerna, kteriga slava bo donéla, dokler bo svet stal, po širocim svetu!«⁵⁶

50 Fran Levec, »Odlični pesniki in pisatelji slovenski / Dr. Franca Prešerin«, Zvon, Dunaj 1879, str. 50.

51 Po: »Iz Ljubljane«, Novice, 1852/2.

52 »u-a-i« (Anton Umek – Okiški), »Iz Krajnja / Posvečenje Prešernoviga spominka«, Novice, 1852/54.

53 NUK, Ms 495, št. 49, priloga j, po: Alfonz Gspan, »Prešernov grob v Kranju«, Slavistična revija, 1949, str. 44.

54 Po: Josip Mal, »Policija in Prešernov nagrobnik«, Slovenski poročevalec, 1951/32.

55 Po: Nataša Budna Kodrič, »Zgodba Josipine Turnograjske in Lovra Tomana«, Kronika, 2003, št. 51, str. 201.

56 Po: Novice, 1852/52.

»Oterpnela je roka mojstrova, zadeta od nemile smertne sile, in struna, ki je v sebi krila nebeški glas, je utihnila, utihnila na večno! – Ali začujeno petje prezgodaj umerliga pesnika se ni razgubilo, razlegaje se dalječ krog in krog po domačim planu; - krepkeji in krepkeji prihaja zaglasje bobnečih strun, in telesne odmerlosti ni nasledvalo smutno pozabljenje, nikakor! – le čvrsteji življenje razvija krasna stvaritev pesnikova in slutno imé Prešernovo ne propade v žalno tmino, - z zlatimi, vedno svetlimi čerkami stoji zapisan Prešerin, velečasten ponos drage matke Slave, ktere verni sinovi so, odmerlimu s pravo hvaležnostjo udani, postavili na grob krasen spominek, kteri je bil v saboto 3. julia slovesno posvečen.« Na dan odkritja je vrh spomenika krasil velik venec »poljskih, slovenskih cvetic z domačo lipo opleten«, »ki ga je nježna roka domoljubkinje v vekši počaščenje draziga ji odmerliga okinčala, da bi znamenitost današnjiga dneva oznanoval«.

Pred posvetitvijo spomenika je bila ob 10. uri dopoldne maša, »ktero so g. dekan Kos z vsimi svojimi gosp. kaplani v pokopališni kapelici péli«. Po končanih biljah na grobu so zapeli »Benedictus«, dve cerkveni »nadgrobnici« (nagrobnici, žalostinki) in pesem sedmošolca Frana Levstika

(1831–1887) *Na grobu Prešernovem*, ki jo je uglasbil Gregor Rihar (1796–1863):

»Ko zvezde luč, poprej nikdar poznano,
Prisvetil je tvoj duh nam iz noči!
'Al roži so le kratke ure dane',
Za tabo zgodaj nam oko rosi –
Na grob, kjer tvoja struna mila
Je umolknila.
'Ali tvoj pepel naj tihi mir pokriva!
De ravno hitro vzet, veliko si končal.
Objema te mladika večno živa.
Dokler svoj jezik bo Slovan poznal,
Bo serce tvoja struna mila
Mu budila.«⁵⁷

Dekan Kos je poslednjič blagoslovil gomiolo. Dr. Bleiweis, »*kteriga trud je važno delo vodil in izverstvo izpeljal*«, se je v imenu odbora zahvalil dekanu in njegovim pomočnikom ter kranjskemu županu Konradu Lokerju, ki je pomagal dokončati spomenik, pevcem in zbranim pesnikovim častilcem.⁵⁸

Akcijo za postavitve Prešernovega nagrobnika je vodil urednik *Novic* in neformalni slovenski politični voditelj dr. Bleiweis. Njegova prizadevanja za nagrobnik so bila uspešna (javno nabiranje sredstev, 5 gold. je prispeval sam, pridobitev načrtov, prekop pesnikovega trupla), na neprizanesljivo sodbo pa so naleteli Bleiweisov »*čeden, čeprav našega velikana prav ozko pojmujoč govor*«⁵⁹ ob slovesnem odkritju nagrobnika, »*malo človečanski odnos*« do Ane Jelovškove in Prešernovih otrok, ki sta kmalu po pesnikovi smrti prišla na spisek ljubljanskih mestnih revežev, ter ravnanje s Prešernovo pesniško zapuščino, ki jo je že 17. februarja prejel od Dagarina (zapuščino je prvič predstavil javnosti šele 1872 v predavanju na Prešernovi bése-di v ljubljanski čitalnici,⁶⁰ pravni lastnici Ernestini Jelovšek je ni izročil ob njeni polnoletnosti, temveč leta 1876, a ne v celoti, inventarja zapuščine ni sestavil, vanjo naj bi podtaknil dve fingirani pismi,

vsaj pet pisem naj bi uničil, Prešernove rokopise je pošiljal v tiskarno, kjer so se nekateri izgubili, ali jih lepil v svoj rokopis).

Toda dr. Bleiweis je v »*dokaj medlem govoru*«, ki ga navajamo po poročilu Antona Umeka - Okiškega (1838–1871), pesnika poveličeval in svoje misli zaključil s primerjavo med Prešernom in labodom: »*Rano, zares, si doveršil ték svojiga življenja, pesnik mili, kterimu je osoda kozarec bridkost do verha napolnila! Žalibog, le prerano je plameneči zubelj tvojega duha nam ugasnil, – prezgodaj je potihnil sladki glas tvojih strun, ktere zdajci zapuščene žaljujejo po svojim mojstru. Nemila smert zasadi strupeno pušico v serce tvoje, – glas umolkne – truplo obleži!*

Ko si ti, pesnik mili, prepevati začel, se je še črna tihotna noč razprostirala po domačih livadah, po nebu so se valile sive oblačne gore, luno je gosta megla zakrivala, in zvezdja bliščoba ni primigljala do nas. Pa močniga teka prijadra skoz tamoto snežnobel labud iz neznanih krajev; veličastno se vsede na volhko planjavo, ktero vesljuje premerja na vse strani, ponosno dviguje svoj vrat, ter pošilja rajске glasove po daljnim krogu. Pa vihár zabučí po valóvih, silno ga jame semterjtje metati, – ali pevcu glasa ne umori. Še krepkeji prihaja iz njegovih tužnih pers žalujoča pesem. – Neugodni sročí so mu ogrenili življenje; tarejo ga mnoge bridkosti, ali neusušljivo je tekel sladki vir, in pritekkel je memo počivajočih domačincov v daljne ptuje kraje, kjer so ga z občudenjem okušali in berzno prihrumeli, v bližavi sladkoto vživat; zbudili so domače, ter jih opazne storili čuda nedopovedljivega, – pa urnokrilati čas ločitve je došel, utrujeni pevec že zapoje svojo mertašnico, glasovi poslednje pesmi razdoné, – labuda objame groba tamna noč.

Zgodila se je Večniga volja!

Počivaj torej v miru; saj je osoda, čeravno v življenji nemila, tvojimu truplu nar lepši kraj odločila v počivališče. V obziru siviga slovenskiga orjaka Triglava, – na bregu bistre Save, ktera hvaležno memo tebe doni, ki si njeno mater Savico v pesmi večninu spominu posvečil, – v okrožji starodavniga slovenskiga mesta naznanuje spominek: tukaj počiva Prešerin, neumerli pesnik slovenski!«⁶¹

Na odkritju spomenika je bil skrivni opazovalec kranjskega okrajnega glavarja, ki je sporočil,

57 »u-a-i« (Anton Umek – Okiški), »Iz Krajnja / Posvečenje Prešernoviga spominka«, *Novice*, 1852/54.

58 Po: »u-a-i« (Anton Umek – Okiški), »Iz Krajnja / Posvečenje Prešernoviga spominka / Konec«, *Novice*, 1852/55.

59 Po: Ivan Prijatelj, »Slovenske kulturnopolitične zahteve in pridobitve v tem obdobju«, *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina, II. del, Obdobje okorelega konservativizma, Ljubljana 1956, str. 63-78.*

60 Po: »Beseda v ljubljanski čitalnici na spomin Prešernov«, *Slovenski narod*, 1872/140.

61 »u-a-i« (Anton Umek – Okiški), »Iz Krajnja / Posvečenje Prešernoviga spominka«, *Novice*, 1852/54.

da je Bleiweis imel kratek slovenski nagovor (»*kürze slovenische Rede*«). Slovesnosti niso naznanili okrajnemu glavarstvu, vendar je uradnik Recher, ki je podpisal akt za kranjskega okrajnega glavarja, menil, da njen potek ni bil politično obarvan, marveč je bila slovesnost zgolj svečan spomin na domačega (»*vaterländischen*«) pesnika. Na »*ljubljanški namestiji*« so sporočili vzeli na znanje ter ga 5. julija izročili v registraturo z običajno pripombo (»*Dient zur Nachricht – ad acta*«).⁶²

Pokopališča so bila napol javni prostori s spomeniki osebam, katerim le-teh ni bilo mogoče postaviti na javnem prostoru. Razloga sta bila dva: bodisi da so bili dosežki slavljencev preskromni bodisi da politične okoliščine niso dopuščale javnega spomenika;⁶³ slednje je sredi 19. stoletja veljalo tudi za prvi Prešernov spomenik.

»Tu k grobu njega bratje pristopite / I hribje čujejo naj i dobrane / Na grobu tom vzajemnost prisežite!« je v pesmi *Na grobu Prešerna* leta 1853 v Zori jugoslavenski zaklical »*Jos. Radonjevič*« – poznejši politik in diplomat Jožef Schwegel (1836–1914).⁶⁴ France Cegnar (1826–1892) je v prigodni pesmi ob posvetitvi Prešernovega nagrobnega spomenika poudaril: »*Postavite spominek na gomilo! / Da popotnik mimogredé pripogne glavo, / Da poznih vnukov sem priroma obilo / Obhajaj pevca neumerlo slavo!*«⁶⁵

Novice so novembra 1865 zapisale: »*Na dan vseh Svetnikov bil je krasno okinčan in razsvitljen na tukajšnjem pokopališču spominek prvaka slovenskega pesništva, neumrlega našega dr. Franceta Prešerna. Viseli so na spominku zeleni venci z belomodro-rdečimi cveticami in nad sto lučic je svetilo. Popoldne pa po cerkvenem opraviilu peli so na gomili pred veliko množico ljudstva čitavnični pevci prav ginljivo. – Tako slavili smo ta dan spomin moža, ki bode na veke kinč in ponos domovini naši.*«⁶⁶

62 Po: Josip Mal, »*Policija in Prešernov nagrobnik*«, *Slovenski poročevalec*, 1951/32.

63 Po: Françoise Cachin, »*Die Kult der grossen Männer: vom Friedhof zur Galerie*«, *Europäische Kunst im 19. Jahrhundert*, Freiburg, Basel & Wien, 1990/1991, str. 215.

64 Po: »*Radonjevič Jos.*« (Josip Schwegel), »*Na grobu Prešerna*«, *Zora jugoslavenska*, 1853, str. 66.

65 »*C.-r.*« (France Cegnar), »*Ob posvečenju spominka dr. Prešerna v Krajnji 3. julia 1852*«, *Novice*, 1852/54.

66 »*Iz Kranja 3. nov.*«, *Novice*, 1865/45.

Prešernov »*marmorni spominski steber*« (označba v aktu okrajnega glavarja)⁶⁷ je bil prvi spomenik (spomeniški nagrobnik), ki je zrasel iz množične narodnozavedne pobude. Čeprav je šlo za nagrobni spomenik, je ta že dobival značaj javnega spomenika. Za to je bila zaslužna tudi čitalnica v Kranju, ki je ob ustanovitvi leta 1862 prevzela skrb za Prešernov grob. Pesnikov spomin je častila s Prešernovimi bésedami. Prva med njimi je bila 13. decembra 1863.⁶⁸ Tuje goste so člani čitalnice vodili »*na Prešernovo gomilo, da se poklonijo njegovemu geniju*«. Ko so se npr. člani ljubljanskega *Južnega Sokola* leta 1864 udeležili veselice, ki jo je pripravila kranjska čitalnica, so se podali tudi na pokopališče, kjer so na Prešernov grob položili lipov venec.⁷⁰

Zusammenfassung

„DIE ERRICHTUNG DES DENKMALS – DES ERSTEN MALS DES SLOWENISCHEN WIRKENS“

Das Grabmal von Prešeren – das erste öffentliche slowenische Denkmal

Der Trend zur Errichtung von Denkmälern trat bei den Slowenen relativ spät auf und stand unter dem Einfluss von Denkmälerbewegungen bei größeren Völkern. Er war verbunden mit dem sich rasch entwickelnden nationalen Bewusstsein. Die slowenischen öffentlichen Denkmäler sollten eine Form der Bestätigung des kleinen Volkes in der Monarchie sein. Gefeiert wurden vor allem Persönlichkeiten aus dem Bereich der Kultur und Kunst.

Als erste Denkmäler könnte man die mehr oder weniger künstlerisch gestalteten Grabmäler bezeichnen, etwa jene von Čop, Korytko und Vodnik. Sie hatten aber noch nicht den Charakter eines öffentlichen Denkmals. Einen solchen Cha-

67 Po: Josip Mal, »*Policija in Prešernov nagrobnik*«, *Slovenski poročevalec*, 1951/32.

68 Po: »*V Kranji, 16. dec. +*«, *Novice*, 1863/52.

69 Po: Ivan Fugina, *Narodna čitalnica v Kranju, 1863-1933*, Kranj 1933, str. 14.

70 Po: »*+*« (Anton Globočnik), »*Iz Kranja 30. jun.*«, *Novice*, 1864/27.

rakter hatte, zumindest teilweise, das Grabmal des Dichters France Prešeren (1800–1849), das im Jahr 1852 auf dem Friedhof von Kranj enthüllt wurde. Friedhöfe waren halböffentliche Räume mit Denkmälern für Personen, für die im öffentlichen Raum keine aufgestellt werden durften. Dafür gab es zwei Gründe: Entweder waren die Errungenschaften der Gefeierten zu bescheiden oder die politischen Umstände erlaubten kein öffentliches Denkmal. Letzteres galt auch für Prešerens Denkmal.

Bereits beim Tod des Dichters wurden die Aufstellung eines Denkmals zu seinen Ehren und die Sammlung von Spenden zu diesem Zweck angeregt. Beim Leichenmahl wurde ein eigener Ausschuss des Slowenischen Vereins gegründet, der das Grab betreuen sollte. Der Ausschuss veröffentlichte Aufrufe zur Spendensammlung: Von März bis Mai 1849 wurden dreimal drei Anzeigen in der Beilage der Zeitung *Novice* geschaltet (weitere im Februar und März 1850); es gab auch Anzeigen im Amtsblatt *Laibacher Zeitung* (im April und Mai 1850). Auch die Namen der Spender wurden veröffentlicht (sieben Verzeichnisse in den *Novice* und eines in der *Laibacher Zeitung*). Der Slowenische Verein bat einige Patrioten, in einzelnen Orten die Geldsammlung für das Denkmal zu übernehmen. Bis zum April 1851 wurden knapp über 300 Gulden gesammelt. Im Juli 1851 wurden rund 40 lithographische Rundbriefe an verschiedene Patrioten gesandt, mit der Bitte, durch Sammlungen unter Bekannten die Sammelaktion zu beschleunigen.

Die Spendensammlungen fanden in allen slowenischen Ländern statt. Am erfolgreichsten verlief die Aktion in Krain; eine geringe Summe wurde auch in Kroatien aufgebracht. Insgesamt wurden in vier Jahren 626 Gulden gesammelt. Diese für das Denkmal gesammelte Summe entsprach fast genau den Schulden, die Prešeren hinterlassen hatte. Es gab rund 280 Spender und die Höhe der Spende lag zwischen 8 Kreuzer und 50 Gulden. Etwa 120 Leute spendeten 1 Gulden.

Die Slowenen taten sich bei der Spendensammlung für Prešerens Grabmal nicht besonders hervor. Bei einer Sammelaktion zur Unterstützung der Armee von Jelačić konnte im Jahr 1848 innerhalb von sechs Monaten die dreifache Summe gesammelt werden. Die Organisatoren der Samme-

laktion und der Ehrung von Prešerens Erinnerung durch ein Denkmal kümmerten sich kaum um Ana Jelovšek (Prešerens Geliebte) und die Kinder des Dichters, sondern überließen sie ihrem schweren Schicksal und einem Leben in Not.

Es gab auch Vorschläge, Prešeren nicht nur ein Grabmal, sondern ein richtiges Denkmal zu errichten. Die Idee eines solchen Denkmals, das außerhalb des Friedhofs, also im öffentlichen Raum stehen sollte, war eine Neuheit in der slowenischen Denkmalpraxis.

Auf Prešerens Grab stand seit September 1849 ein einfaches schwarzes Holzkreuz, das Dr. Janez Bleiweis, der Vorsitzende des Ausschusses des Slowenischen Vereins, aufstellen hatte lassen. Bleiweis bat im März 1851 die Gießerei des Fürsten Auersperg in Dvor bei Žužemberk um ein Angebot für ein angemessenes Grabmal aus Gusseisen und ein Steinmetzunternehmen um ein Angebot für eine Wandtafel. Die Entwürfe, die er erhielt, waren nicht zufrieden stellend, daher organisierte er im Juni 1851 im Büro der Landwirtschaftsgesellschaft in Ljubljana eine Besprechung mit den Spendern für das Denkmal. Nach der Besprechung suchte Bleiweis den Rat des Juristen Dr. Matija Dolenc aus Wien, wie man ein Denkmal mit slawischem Gepräge schaffen könnte. Dolenc teilte mit, er könne keine Beispiele für ein solches Denkmal finden, und übermittelte den Plan eines unbekanntenen Wiener Architekten für ein einfaches Gedenkmal in Form einer Säule mit einem tabernakelartig erweiterten oberen Teil und Elementen des damals aktuellen „byzantinischen“ Stils. Der Laibacher Steinmetz Ignacij Toman der Jüngere gestaltete das Denkmal aus rotem Marmor aus Hotavlje. Da das Denkmal offenen Raum benötigte, wurde um Erlaubnis für eine Umbettung angesucht und der Sarg des Dichters vom ursprünglichen unansehnlichen Platz an der östlichen Friedhofsmauer an einen besseren Standort gebracht.

Prešerens Grabmal wurde am 3. Juli 1852 eingesegnet. Davor fand eine Messe in der Friedhofskapelle statt. Dr. Bleiweis hielt eine kurze Rede. Bei der Denkmaleröffnung war auch ein geheimer Beobachter des Krainer Landeshauptmannes anwesend. Die Behörden waren der Ansicht, dass die Festlichkeit nicht politisch gefärbt war, sondern es um das feierliche Gedenken des Dichters ging. Der